

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİNDE SİYASAL
LİDER DAVRANIŞI: A. MENDERES ÖRNEĞİ

İBRAHİM TEKEŞ

15716022

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. FUAT AKSU

İSTANBUL
ARALIK 2018

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİNDE SİYASAL
LİDER DAVRANIŞI: A. MENDERES ÖRNEĞİ

İBRAHİM TEKEŞ

15716022

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. FUAT AKSU

İSTANBUL
ARALIK 2018

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİNDE SİYASAL LİDER DAVRANIŞI:
A. MENDERES ÖRNEĞİ

İBRAHİM TEKEŞ

15716022

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih ..14.01.2019

Tezin Savunulduğu Tarih ..17.12.2018

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

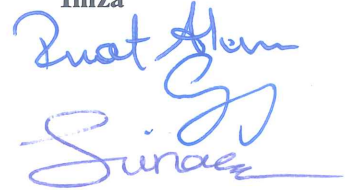
Unvan Ad Soyadı

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Fuat Aksu

Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Çiğdem Nas

: Dr.Öğr.Üyesi Burcu Sunar Cankurtaran

İmza

Bu tez TÜBİTAK 1001 Projesi (Proje no: 112K172) kapsamında desteklenmiştir.

İSTANBUL
ARALIK 2018

ÖZ

ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİNDE SİYASAL LİDER DAVRANIŞI:

A. MENDERES ÖRNEĞİ

İbrahim Tekeş

Aralık, 2018

Bu çalışmada, dış politika krizleri, krizlerin yönetilmesinde birincil rolde olan karar alıcı liderlerin kişilikleri ile birlikte rakibine ve siyasi ortamın doğasına yönelik yargılarından yola çıkılarak incelenmeye çalışılmıştır. İki ya da daha fazla ülke arasında olası bir gerginlik yaşanması durumunda, bir ülkenin başka bir ülkeye veya ülkelere savaş açması ya da tam tersi temkinli ve işbirlikçi metotlarla uzlaşmaya gitmesi kararını veren ya da bu konuda en azından en yetkili olan kişi liderdir. Liderin kararlarının altında yatan önemli değişkenlerin tespit edilebilmesi için metodolojik olarak Alexander George'un Operasyonel Kod Analizi yöntemi tercih edilmiştir. George'un sisteminde beşi felsefi, diğer beşi ise araçsal şekilde adlandırılan toplam on soru bulunmakta ve bu sorular karar alıcı liderin, muhatap rakibe yönlendirdiği sözleriyle birlikte fiillerine bakılarak cevaplandırılmaktadır. Karar alıcı lider olarak Türkiye'de 1950-1960 yılları arasında 10 yıl boyunca Başbakan olan Adnan Menderes seçilmiş olup, örnek olay incelemesi olarak ise Menderes'in Başbakanlığı döneminde meydana gelmiş olan toplam altı kriz tercih edilmiştir. Bu krizler kronolojik sıraya göre, Kore Savaşı Krizi, 6-7 Eylül Olayları (1955), Süveyş Savaşı Krizi (1956), 1957 Suriye Krizi, 1958 Irak Krizi ve 1958 Lübnan Krizi'dir. Türkiye Cumhuriyeti'nde Adnan Menderes'e gelinceye kadar işleyen siyasi sistem ve karar alıcılarla ilgili genel tanımlamalar ve tespitler yapıldıktan sonra Menderes'in siyasi tarzı ortaya konmaya çalışılmıştır. Altı krizin sonucunda ulaşılan bulgu ise, detayları çalışmanın ilgili bölümünde sunulduğu gibi, Menderes öncülüğündeki Türkiye'nin daha çok çatışmacı bir tavır sergilediği yönündedir. Türkiye'deki ve dünya üzerindeki birçok kriz incelendikten sonra görülen odur ki, liderlerin çatışmacı davrandıkları krizler topyekûn savaşa sebebiyet verebilmektedir; ancak bu arzu edilen bir durum değildir. Menderes örneğinde, Suriye ve Irak krizlerinde bariz çatışmacı tavra rağmen kapsamlı bir savaşın çıkmamasının sebebi Amerika ve İngiltere'nin askeri müdahaleye karşı çıkmış olmalarıdır.

Anahtar Kelimeler : Çatışma ve kriz yönetimi, operasyonel kod analizi, inanç sistemi, Alexander L. George, Adnan Menderes.

ABSTRACT

POLITICAL LEADER TREATMENT IN CONFLICT AND CRISIS MANAGEMENT: A. MENDERES CASE

İbrahim Tekeş

December, 2018

In this study, foreign policy crises are examined by taking personality of a decision maker who is number one conductor of managing foreign policy crises and also his or her insights toward counterpart and the nature of political universe. When a crisis takes place between two states or more, the decision to go on war or to settle peacefully is made by the political leader or at least the leader is the most powerful actor to affect the decision. To determine visible and invisible reasons of the decisions made by political leader, Alexander George's belief system is chosen as a method. In George's system there have been five philosophical and five instrumental questions asked and those questions are answered by looking at leader's words and deeds against his/her counterpart(s). As decision maker, Adnan Menderes who stayed in the office of Prime Minister for 10 years between 1950-1960 in Turkey and as case study, six foreign policy crises took place in his tenure are picked. These crises are Korean War Crisis, September 6-7 Incidents Crisis (1955), Suez Canal Crisis (1956), 1957 Syrian Crisis, 1958 Iraqi Crisis and 1958 Lebanon Crisis in the chronological order. Menderes's political attitude is clarified after describing the situation in Turkey until him and his predecessor's way of managing crises. The outcome reached after examining six foreign policy crises is that Menderes' manner toward crisis is -as presented in the relevant section of the work mostly conflictual. It is highly accepted as a consensus that when a leader holds conflictual manner in a foreign policy crisis, it may cause full scale war and does most of the time but that is not the case desired. Although Menderes's conflictual outlook during the crises of Syria and Iraq, as United States and England has opposed the idea of military intervention to these countries, major conflict has not happened.

Keywords: Conflict and crisis management, political psychology, belief system, Alaxanger L. George, Adnan Menderes.

ÖN SÖZ

Yüksek lisans benim için akademiye, bilimselliğe, eleştireliliğe ilk adım olma özelliğini taşıyor. Bundan sonra doktora eğitimimi de alarak, okuyan, yazan, anlatan, dinleyen bir bilim insanı olma özelliğine kavuşmayı dört gözle bekliyorum. Yaklaşık 3 yıllık sürecin sonunda, gerek bilgi, gerek davranış bazında öğrendiklerimden dolayı çok mutluyum. Öncelikle buna vasıta olan sevgili dostum Tuncay Hasdemir'e; süreç içerisinde maddi-manevi desteğiyle yanımda olan Yunus Çolak'a; tez dönemim boyunca sabırla ve gayretle çalışarak bilmediklerimi öğretip, yanlışlarımı düzelten ve bana hocalık vasıflarıyla örnek teşkil eden saygı değer danışman hocam Doç. Dr. Fuat Aksu'ya; sevgili aile üyelerimden annem Emine hanıma, babam Halil beye, kardeşlerim Harun ve Ufuk'a; tez çalışmalarımı yaptığım İstanbul'un değişik yerlerindeki kütüphane ve kafelerin işleticilerine, TBMM mikro film bölümü görevlilerine; küçük-büyük, maddi-manevi katkı yapan, destek veren ve isimlerini tek tek sayamayacağım bütün yakın ve arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. KURAM-YÖNTEM-KAVRAM	7
2.1. Dış Politika Kavramı	7
2.1.1. Dış Politika Analizi	8
2.1.2. Kararlaştırma Modelleri	12
2.1.2.1. Rasyonel Aktör Modeli	14
2.1.2.2. Örgütsel Model	15
2.1.2.3. Bürokratik Model	16
2.1.2.4. Kognitif/Bilişsel Teoriler	17
2.1.2.4.1. Liderlik Davranış Analizi	19
2.1.2.4.2. Operasyonel Kod Analizi	23
2.1.2.5. Çatışma ve Krizlerde Karar Alma ve Siyasal Liderlik	28
2.1.2.5.1. Çatışma, Kriz ve Uluslararası Kriz Kavramları	29
2.1.2.5.2. Krizlerde Siyasal Karar Alıcının Rolü	35
3. TÜRKİYE'DE KRİZ YÖNETİMİNDE LİDER	38
3.1. Türkiye'de Siyasal Yapı	38
3.1.1. TBMM (Yasama-Yürütme İlişkileri)	38
3.1.2. Krizlerde Başbakan, Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı	45
4. OPERASYONEL KOD ANALİZİ BAĞLAMINDA MENDERES DÖNEMİNDE ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİ	69
4.1. Demokrat Parti Dönemi Hükûmetlerinde Karar Alma Yapısı	69
4.2. Dış Politika Krizleri	73
4.2.1. 6-7 Eylül Olayları (1955)	74

4.2.1.1. Kriz Öncesi.....	74
4.2.1.2. Krizin Tetiklenmesi.....	84
4.2.1.3. Krizin Yumuşaması.....	88
4.2.2. 1957 Suriye Krizi	91
4.2.2.1. Kriz Öncesi.....	92
4.2.2.2. Krizin Tetiklenmesi.....	95
4.2.2.3. Krizin Yumuşaması.....	99
4.2.3. 1958 Irak Krizi.....	102
4.2.3.1. Kriz Öncesi.....	103
4.2.3.2. Krizin Tetiklenmesi.....	105
4.2.3.3. Krizin Yumuşaması.....	110
4.3. Bölgesel Çatışma ve Krizler	112
4.3.1. Süveyş Krizi (1956)	112
4.3.1.1. Kriz Öncesi.....	113
4.3.1.2. Krizin Tetiklenmesi.....	116
4.3.1.3. Krizin Yumuşaması.....	118
4.3.2. Lübnan Krizi (1958)	121
4.3.2.1. Kriz Öncesi.....	122
4.3.2.2. Krizin Tetiklenmesi.....	124
4.3.2.3. Krizin Yumuşaması.....	128
4.4. Uluslararası Çatışma ve Krizler	130
4.4.1. Kore Savaşı (1950)	130
4.4.1.1. Kriz Öncesi.....	131
4.4.1.2. Krizin Tetiklenmesi.....	133
4.4.1.3. Krizin Yumuşaması.....	139
4.5. Liderin Değerlendirilmesi.....	140
5. SONUÇ	181
KAYNAKÇA	192
ÖZ GEÇMİŞ	212

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Operasyonel Kod Analizi Soruları	25
Tablo 2: Krizin Evreleri	33
Tablo 3: Başbakanlar ve Dış Politika Krizleri.....	70
Tablo 4: Adnan Menderes'in Operasyonel Kodları.....	185

ŞEKİL LİSTELERİ

Sayfa No:

Şekil 1: Dış Politika Kararlarına Etki Eden Faktörler	12
Şekil 2: Türk Dış Politikasında Kriz Anında Formel İşleyiş.....	49

KISALTMALAR

ADBSA	Alman Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi
TETTVA	Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Arşivi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
DPA	Dış Politika Analizi
DPMGMZ	Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları (Gizli)
EOKA Örgütü)	Ethniki Organosis Kypriou Agoniston (Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal
FO	Foreign Office (İngiliz Dış İlişkiler Ofisi Arşivi)
FRUS	Foreign Relations of United States (Birleşik Devletler Yabancı
İlişkileri)	
KTC	Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti
LTA	Leadership Trait Analysis(Liderlik Davranış Analizi)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Paktı Örgütü)
OKA	Operasyonel Kod Analizi
RAM	Rasyonel Aktör Modeli
TDP	Türk Dış Politikası

1. GİRİŞ

Araştırma konusu olarak siyasi liderin seçilmesi, insan faktörünün hayatın her alanında olduğu gibi siyaset içinde de ciddi rol oynadığı kabulüne dayanmaktadır. Dış politika genel manada incelenirken, sistem seviyesi, devlet seviyesi ve birey seviyesi olmak üzere başlıca üç seviye olarak incelenmektedir. Ancak bunların çoğunu etkileme potansiyeline sahip olan ise lider ve onun kararlarıdır. Valerie M. Hudson'a göre, "*devletler, soyut oldukları için irade sahibi aktörler değildirler. İrade sahibi aktörler yalnızca insanlar olabilir ve bu iradeleri uluslararası siyasetin ve buna dair bütün değişikliklerin kaynağıdır.*"¹Tam da bu noktada, liderin dış politikayla ilgili bir karar verirken hangi saiklerle ve hangi faktörün etkisi altında kalarak verdiği sorusu akla gelmektedir. Türkiye'nin Başbakan ve Cumhurbaşkanılarından Süleyman Demirel'e atfedilen, "*meseleleri mesele yapmazsanız ortada mesele kalmaz*" ifadesinin de hatırlattığı gibi, bir liderin herhangi bir kriz durumuna nasıl baktığı ve onu nasıl değerlendirdiği, krizlerin sonuçlanmasında ciddi şekilde etkilidir. Alexander George, Margaret Hermann gibi araştırmacıların bakış açısına göre, siyasi karar alıcı ya da liderin inancı veya psikolojik durumu karar almada önemli bir değişkendir. Bu konu aynı zamanda Politik Psikoloji'nin de araştırma alanı içinde yer almaktadır. George'un inanç sistemi, temelde bir siyasi karar alıcının siyasi ortama ve rakibe karşı sahip olduğu önceden var olan inanın, ülkeler arası bir kriz anında karar alıcının kararlarını belirlediği ve/veya değiştirebildiği şeklindedir. Siyasi lider olarak Adnan Menderes'in seçilmesinin sebebi ise, daha önce girişimler olmuş olmasına rağmen, Türkiye'de tek partili siyasi sistemden çok partili sisteme başarılı ve sürekli olarak geçildikten sonraki ilk siyasi lider olmasıdır. İkincisi, Menderes, 1950-1960 arasında iktidarda toplam 10 yıl kalarak toplamda altı dış politika krizi yaşanmış olması; 19, 20, 21, 22 ve 23'üncü olmak üzere toplamda beş hükümet kurmuş olmasından dolayı

¹ Valerie M. Hudson, Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations, **ForeignPolicyAnalysis**, Vol. 1, No: 1 (March 2005): 2.

da Türkiye siyasetinin en önemli siyasi figürlerinden birisidir.² Son olarak Menderes, 1960 darbesiyle iktidardan indirilerek idam edilmiştir ve bu yönüyle de Türkiye'deki diğer bütün liderlerden ayrılmaktadır.

Çatışma ve kriz yönetimi çalışmaları, dünyada Amerikan ekolü ile başlamıştır ve günümüzde bu çalışmalar dünyanın değişik bölgelerine yayılmış durumdadır. Kriz yönetimi dendiğinde söz edilmesi gereken çalışmalar; Margaret Hermann'ın "Assessing Leadership Style: Trait Analysis"³ ve "Explaining Foreign Policy Behavior Using The Personal Characteristics of Political Leaders"⁴ adlı makaleleridir. Alexander L. George'un "Avoiding War: Problems of Crisis Management"⁵ ve Michael Brecher'in, dış politika krizi kavramını ele aldığı "A Study of Crisis"⁶ ile, örnek dış politika krizleri üzerinden çatışma ve kriz kavramını değerlendirdiği "International Political Earthquakes"⁷ kitaplarıdır. Türk akademik camiasında çatışma ve kriz yönetimi ilgili yapılan çalışma araştırmalar oldukça az yapılmıştır. Son döneme kadar Haydar Çakmak'a ait "Türk Dış Politikasında 41 Kriz (1924-2012)"⁸, Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil'in "Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar"⁹ isimli eserler sayılsa da, bu çalışmaların metodolojisi, bazı yönleriyle dünyadaki kriz yönetimi literatüründen ayrılmaktadır. Son dönemde ise Osman Metin Öztürk'ün "Dış Politikada Kriz Yönetimi"¹⁰ ve Ufuk Uras'ın "Kriz Yönetimi: Ulusal ve Uluslararası Güvenlik"¹¹ eserleri de Kriz yönetimi literatürüne uzak olsalar da az sayıdaki Türkçe kaynaklara

² "Geçmiş Hükümetler", **Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık**, https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx, [12.03.2018].

³ Margaret Hermann, "Assessing Leadership Style: Trait Analysis", In J. M. Post (Ed.), **The Psychological Assessment of Political Leaders: With Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton**, (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003), 178-212.

⁴ Margaret G. Hermann, "Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders", **International Studies Quarterly**, c. 24, s. 1 (1980):7-46.

⁵ Alexander L. George, (ed.) **Avoiding War: Problems of Crises Management**, (USA: Westview Press, 1991).

⁶ Michael Brecher and Jonathan Wilkenfeld, **A Study of Crisis**, (Michigan: The University of Michigan Press, 2003).

⁷ Michael Brecher, **International Political Earthquakes**, (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2008).

⁸ Haydar Çakmak (ed.), **Türk Dış Politikasında 41 Kriz (1924-2012)**, (Ankara: Kripto Yayınları, 2012).

⁹ Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil, **Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar**, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 2011).

¹⁰ Osman Metin Öztürk, **Dış Politikada Kriz Yönetimi**, (İstanbul: Odak Yayınevi, 2004).

¹¹ Ufuk Uras, **Kriz Yönetimi: Ulusal ve Uluslararası Güvenlik**, (Ankara: Trend Yayınevi, 2017).

eklenmişlerdir. Kriz yönetimiyle ilgili tafsilatlı çalışmalar ancak son zamanlarda ortaya konmaya başlamıştır. Bunlara örnek olarak Fuat Aksu'nun "Zorlayıcı Diplomasi"¹² eseriyle birlikte; TÜBİTAK 1001 projesi tarafından desteklenen "Türkiye'de Dış Politika Krizlerinde Karar Verme ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi (TFPC)" isimli proje sonucunda, yine aynı yazara ait olan "Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi"¹³ kitabı, Türk Dış Politikasında 1923-2015 yılları arasında meydana gelen 34 dış politika krizini incelemesi ve değişkenlere göre çeşitli gruplandırmalar yapması yönüyle literatüre kazandırılmış önemli bir eserdir. Diğer taraftan, şimdiye kadar Adnan Menderes ile ilgili birçok kitap yazılmıştır. Bunlar arasında dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yazdığı "Başvekilim Adnan Menderes"¹⁴ ve Doktoru Mükerrerem Sarol'un yazdığı "Bilinmeyen Menderes"¹⁵ gibi eserlerle beraber, son zamanlarda, oğlu Aydın Menderes tarafından yazılmış olan "Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes"¹⁶; Ali Faik Demir'in "Türk Dış Politikasında Lider"¹⁷ ve Sabri Sayarı'nın "Türkiye'de Liderler ve Demokrasi"¹⁸ gibi eserler mevcuttur. Ancak bu çalışmaların hiçbirisi Menderes'in dış politika ve kriz yönetimi yönüne aynı anda ve beraberce odaklanmamaktadır.

Bu çalışmada Adnan Menderes'in kişisel hayatından çok siyasi ve özellikle de dış politika alanındaki söz ve fiillerine bakılacak ve buna göre de değerlendirme yapılacaktır. Ancak yine de kişisel hayatı ile ilgili giriş seviyesinde bilgi vermek faydalı olacaktır. Adnan Menderes 1899 yılında Aydın'da, ailesinin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Anne-baba ve ablasını verem hastalığından dolayı çok küçük yaşta kaybetmiş, bu yüzden de babaannesini tarafından yetiştirilmiştir. Ailesini erken yaşta kaybetmesi, hayatı boyunca hüznle andığı bir olay olarak kayda geçmiştir. Kendisi 9 yaşındayken de dedesinden miras olarak kalan Çakırbeyli Çiftliği'ni işletmeye başlamıştır. Eğitim hayatına İzmir İttihat Terakki Mektebi'nde

¹² Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2008).

¹³ Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi**, (İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017).

¹⁴ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, der. İsmet Bozdağ, (İstanbul: Truva Yayınları, 2010).

¹⁵ Mükerrerem Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014).

¹⁶ Aydın Menderes, Taha Akyol, **Demokrasiden Darbey Babam Adnan Menderes**, (İstanbul: Doğan Kitap, 2011).

¹⁷ Ali Faik Demir, **Türk Dış Politikasında Lider**, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007).

¹⁸ Metin Heper, Sabri Sayarı, **Türkiye'de Liderler ve Demokrasi**, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008)

başlayıp Kızılcıllu Amerikan Koleji'nde devam etmiştir. Üniversiteyi ise ilerleyen yıllarda, Aydın Milletvekili seçilince 1931-1935 döneminde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okumuştur. Lise son sınıftayken Birinci Dünya Savaşı'na katılmak üzere yola çıkmış, yolda zehirli sıtma hastalığına yakalandığından dolayı geri dönmek zorunda kalmıştır. Ardından tekrar askere alınarak Aydın Askerlik Şubesi'nde bir süre görev yapıp sonra 2 yıl süreyle İstiklal Savaşı'na katılarak İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. 1928 yılında Fatma Berrin Hanım ile evlilik yapmış ve bu evlilikten üç çocuk dünyaya gelmiştir. Menderes siyasal hayatına 1930 yılında Serbest Fırka'ya girerek başlamış, parti feshedilince de 1931 yılında CHP'ye geçmiş ve aynı yıl Aydın Milletvekili seçilmiştir. 1931'den itibaren CHP milletvekiliyken 1945 yılında Toprak Kanunu tasarısıyla ilgili olarak parti içinde yaptıkları muhalefetten dolayı, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan ile birlikte partiden ihraç edilerek ertesi yıl 1946'da aralarına Celal Bayar da katılarak beraber Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. Kurulduğu yıl yapılan genel seçimde 61 milletvekili çıkarabilen Demokrat Parti, bir sonraki genel seçimde % 52,7 oranında oy alarak iktidar partisi olmuştur. Adnan Menderes Başbakan, Celal Bayar ise Cumhurbaşkanı olarak görev almış ve görevlerinde 10 yıl boyunca kalmışlardır. 27 Mayıs 1960'ta 27 Mayıs darbesi olarak anılan müdahaleyle Menderes iktidardan indirilmiş, Yüksek Adalet Divanı'nın yaklaşık 9 aylık yargılamasının ardından 1961'de idam edilmiştir.¹⁹

Bu çalışmayla birlikte, Adnan Menderes'in siyasetinin, çatışma ve kriz yönetimi bağlamında ele alınması sağlanmaya gayret edilecektir. Bunu yaparken de Menderes'in özellikle krizin meydana gelmesine kadarki genel düşünceleri ve daha önemlisi kriz anlarında kullandığı sözler ve muhatap ülkeye karşı işlediği fiillerden yola çıkarak, siyasi ortamı ve rakibi işbirlikçi veya çatışmacı şeklinde mi gördüğü sorgulanmaktadır. Menderes ile ilgili şimdiye kadar birçok çalışma yapılmış olsa da, bunlar arasından hiçbirisi, Menderes dönemi dış politikasını, döneminde yaşanan dış politika krizlerinin hepsini bütüncül şekilde ele alarak lider faktörünü incelememiştir. Bu çalışmanın temel sorunsalını da, dış politikanın oluşturulmasında diğer faktörlerle birlikte, karar alıcı birey olarak Menderes'in Türk dış politikasına tam olarak hangi etkilerde bulunduğu konusu teşkil etmektedir. Türk dış politikası Menderes'e kadar olan süreçte nasıl şekillenmiştir? Karar alıcı lider, Türkiye'yi hangi yöne

¹⁹ Talip Kabadayı vd., **Başbakan Adnan Menderes'in Yaşamı ve Siyasal Hayatı**, (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, 2012), 123-132.

yönlendirmiştir, statükocu mu yoksa değişim yönünde mi? Menderes'in kişiliğinin göstergesi olan, rakibe ve siyasi çevreye bakışı dış politika kararlarının alınmasında ne şekilde etkide bulunmuştur? Menderes liderliğindeki Türkiye, İnönü zamanında başlayan SSCB tehdidini nasıl algılamış ve bunu hangi yöntemlerle bertaraf etmeyi tercih etmiştir? ABD-SSCB arasındaki blok mücadelesi, Türkiye'nin çeşitli dış politika kriz anlarında karar almasında nasıl etkili olmuştur?

Araştırma yöntemi:

Adnan Menderes'in kişiliğinin, kriz yönetimine etkisi ölçülürken şu hipotezler oluşturulmuştur:

1- Soğuk Savaş döneminde blok üyesi küçük ülkeler (Suriye ve Irak krizleri bağlamında Türkiye) karşı blok müttefiki ülkelerle kriz yaşadıklarında blok lideri kriz yönetim sürecine müdahil olarak krizin tırmanmasını önler.

2- Adnan Menderes yüksek stres zamanlarında hiddetle ve aceleyle karar vermektedir. Ardından ise kararlarının çevresindeki kişiler tarafından sakıncalı bulunması durumunda geri adım atabilmektedir.

3-Adnan Menderes, hedefine ulaşmak söz konusu olduğunda şiddete meyilli hale gelebilir.

4-Bir ülkenin (Suriye) yaptığı kapsamlı bir askeri anlaşma komşu ülkelerde (Türkiye) algısal güvenlik kaygısı ortaya çıkarmakta ve askeri önlemler almaya itmektedir.

5-Türkiye'nin 1950'li yıllarda ısrarlı Batı eksenli politika izlemesinin en önemli sebebi, Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak algılaması ve içinde bulunduğu ekonomik durumdur.

Oluşturulan bu hipotezler, her bir kriz anında Menderes'in rakibine ya da rakiplerine karşı dile getirdiği söylemler ve bunlara dair uygulamaya koyduğu eylemler tespit edilmek suretiyle test edilecektir. Ayrıca Menderes'in karar almasına etki eden bölgesel ya da uluslararası faktörler de, her bir krize dahil olan ülkelerin adımları ve muhtemel amaçları ortaya konarak saptanmaya çalışılacaktır.

Sınırlılıklar:

Menderes'in özellikle kriz anlarındaki konuşmalarının bulunabilmesi için gazete, dergi, kitap ve arşiv gibi birçok kaynaktan faydalanılmıştır. Arşivler arasından Foreign Relations of United States (FRUS) belgelerinden ise oldukça fazla yararlanılmıştır. Öyle ki, Türk kaynaklarında bulunmayan bazı bilgiler, adı geçen kaynakta kayıt altına alınmış ve araştırmacılarla paylaşılmıştır. Bir diğer önemli

kaynak ise Demokrat Parti üyelerinden başka kimsenin katılmadığı, adı Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları diye de geçen, gizli parti görüşmeleridir. Basına ve DP üyesi olmayan herkese kapalı olmaları dolayısıyla konuşan herkesin daha şeffaf ve açık olduğu bir ortam olarak kayda geçmiştir.

Girişten sonraki ilk bölüm olan Kuram-Yöntem-Kavram bölümünde Dış Politika, Çatışma ve Kriz Yönetimi, Politik Psikoloji, George'un inanç sistemi ile genel literatür bilgisi verilmiştir. Sonraki bölüm olan Türkiye'de Çatışma ve Kriz Yönetiminde Lider bölümünde ise Türkiye siyasetine şimdiye kadar yön vermiş olan siyasi liderlerin kriz davranışları irdelenmiş ve ülkedeki karar alma mekanizmaları etkilerine göre açıklanmaya çalışılmıştır. Menderes Döneminde Çatışma ve Kriz Yönetimi bölümünde, tezin ana konusunu teşkil eden, Adnan Menderes döneminde hangi dış politika krizleri yaşandığına ve bu krizlerde ne tip dış politika kararları alındığına yönelik değerlendirmeler bulunmaktadır. Krizler bu başlık altında; uluslararası kriz, bölgesel kriz ve ulusal kriz şeklinde üçe ayrılmıştır. Toplam kriz sayısı ise, 6-7 Eylül Olayları, 1957 Suriye Krizi, 1958 Irak Krizi, Süveyş Krizi, Lübnan Krizi ve Kore Savaşı Krizi olmak üzere altı adettir.